

MEMO

Kellelt: Ilvi Reitel / Statistikaameti jurist
Kuupäev: 23.03.2021

Teema: Teadusasutus

Statistikaamet (või SA) on riikliku statistika tegija riikliku statistika seaduses¹ (RStS) sätestatud alusel.

Käesoleva memo eesmärk on analüüsida kehtiva õiguse ulatuses Statistikaameti teadusasutuseks (või TA) kujundamise teemat.

Otsime vastust alljärgnevatele küsimustele:

1. Mis on eeldused teadusasutuseks saamisel?
2. Kas SA-l on takistusi teadusasutuseks saamisel?
3. Mida SA peab konkreetselt tegema TA-ks saamiseks?

I Mis on eeldused teadusasutuseks saamisel

Teadus- ja arendustegevuse korralduse seadus² (TAKS) on aluseks, milles sätestatakse teadus- ja arendustegevuse korraldus.

Teadus- ja arendusasutus on juriidiline isik või asutus.

Statistikaamet on valitsusasutus (riigiasutus) Vabariigi Valitsuse seaduse³ (VVS) alusel, seega on täidetud esimene eeldus. Valitsusasutuse pädevus kehtestatakse seadusega või seaduse alusel selle asutaja poolt. Statistikaamet on RStS § 9 lg 1 alusel Rahandusministeeriumi valitsemisalas tegutsev valitsusasutus, mis teeb riiklikku statistikat, osutab andmejägamisteenust ning teostab riiklikku ja haldusjärelevalvet RStS-s ettenähtud alustel ja ulatuses. Eelduseks on, et Statistikaameti statuuti ja struktuuri täiendatakse TAKS teadusasutuse regulatsiooni järgides.

Riigiasutusena tegutseva teadus- ja arendusasutuse moodustab, korraldab ümber ja selle tegevuse lõpetab Vabariigi Valitsus. (TAKS § 6 lg 1).

II Kas SA-l on takistusi teadusasutuseks saamisel

Takistus Statistikaameti teadusasutuseks saamisel võib olla riikliku statistika tegemise ja teadus- ja arendustegevuse piiritlemine ja selle sätestamine ühe seaduse raamesse.

¹ Riikliku statistika seadus (RT I, 04.12.2019, 13) <https://www.riigiteataja.ee/akt/104122019013?leiaKehtiv>

² Teadus- ja arendustegevuse korralduse seadus (RT I, 19.03.2019, 92) <https://www.riigiteataja.ee/akt/119032019092?leiaKehtiv>

³ Vabariigi Valitsuse seadus (RT I, 10.12.2020, 3) <https://www.riigiteataja.ee/akt/127122013033?leiaKehtiv>

Täidesaatva riigivõimu asutused Eesti Vabariigi Põhiseaduse (PS) VI peatükis käsitatakse mitte üksnes Vabariigi Valitsust, vaid haldusorganisatsiooni laiemalt (PS § 87 p 2, § 94 lg-d 1 ja 2, § 95). Täidesaatva riigivõimu asutustega seonduvat reguleerivad VVS 3. peatüki - mõiste ja liigid, 4. peatüki 1.–4. jao - ministriumid ja 4. peatüki 5. jao - ametid ja inspeksioonid sätted.

Valitsusasutuse pädevuse piiritlemine ja ülesanded, mida valitsusasutus realiseerib läbi avaliku võimu teostamise seadustatakse järgides riigiõiguse ja haldusõiguse põhimõtteid.

RStS § 20 annab Statistikaametile õiguse teha programmivälisest statistikatööd ja RStS § 20¹ alusel osutada andmeajamisteenust. Seni on Statistikaamet teinud programmivälisest statistikatööd, olles alltöövõtja rakendusuringute teostamisel või olnud pakkuja rakendusuringute tegemisel, seega teinud programmivälisest statistikatööd tuginedes RStS-le.

Seega on sätestatud riikliku statistika eesmärk varustada ühiskonda küll olulise teabega rakendusuringute tegemiseks, kuid riiklik statistika hõlmab RStS § 1 lg 1 alusel ainult riikliku statistika programmi raames andmete statistilist töötlemist ning programmivälise statistikatöö tegemisel töödeldakse nii statistikaprogrammi kui ka täiendavalt programmiväliseid andmeid.

Teavet, s.o andmed, mis juba on riikliku statistika tegemisel kogutud ja töödeldud kasutatakse rakendusuringute tegemiseks. Täiendava põhitegevuse lisamine valitsusasutusele, mille tegevus on seni riikliku statistika tegemine nõuab ulatuslikku kahe eesmärgi, s.o statistilise ja teadusliku andmete töötlemise seaduslikku ümberkorraldamist. Samuti on isikuandmete kaitses on need kaks eesmärki eraldiseisvad.

TAKS § 3 lg 1 punkt 1 on vastuolus RStS-ga, sest põhitegevus peab olema alusuuringute, rakendusuringute või arendustegevuse või mitme nimetatud tegevuse läbiviimine. Statistikaametil on selleks riikliku statistika tegemine Lahendada tuleb kahese põhitegevuse samaaegne olemasolu, kui nende põhitegevuste läbiviimisele on täiesti erinevad tingimused.

III Mida SA peab konkreetselt tegema TA-ks saamisel

1. Riikliku statistika seadust tuleb täiendada teadusasutuse tegevuse korraldamiseks vajalike sätetega. Nt üldsätete täiendamine, teadusnõukogu statuudi lisamine RStS-i jne.
2. Täiendada tuleb Statistikaameti põhimäärust (vt ka TAI põhimäärus <https://www.riigiteataja.ee/akt/130082019007>), mis kehtestatakse Vabariigi Valitsuse seaduse § 42 lõike 1 ja kooskõlas nimetatud seaduse § 65 lõike 2 punktiga 3 ning teadus- ja arendustegevuse korralduse seaduse § 13 lõike 1 punkti 3 alusel.
3. Rahandusministeerium peab kinnitama teadus- ja arendustegevuse korralise evalveerimise taotlemise, läbiviimise ja tulemuse kinnitamise täpsemad tingimused ja korra valdkonna eest vastutava ministri määrusega.
4. Ette tuleb valmistada teadus- ja arendustegevuse välishindamiseks (evalveerimiseks), korralise evalveerimisena teadus- ja arendusasutuse vastava teadus- ja arendustegevuse valdkonna taseme hindamiseks. Korralisel evalveerimisel hinnatakse perioodiliste voorudena teadus- ja arendusasutuste teadus- ja arendustegevuse valdkondade teadus- ja arendustegevuse taset, võrreldes seda rahvusvaheliselt tunnustatud kriteeriumidega. Korralise evalveerimise voor viiakse läbi iga seitsme aasta järel kõikides evalveerimist taotlenud teadus- ja arendusasutustes samaaegselt.
5. Korralise evalveerimise viib läbi erinevate valdkondade välisekspertidest koosnev hindamiskomisjon, mille liikmed on teadus- ja arendustegevuse hindamise kogemusega oma valdkonna tunnustatud teadlased. Hindamiskomisjoni moodustab ja selle töökorra kinnitab valdkonna eest vastutav minister.

6. Hindamiskomisjon lähtub korralisel evalveerimisel taotlusest, andmetest teadus- ja arendusasutuse vastava valdkonna akadeemiliste töötajate, teadus- ja arendustegevuse tulemuste, sihtfinantseeringute ja uurimistoetuste, uurimiskeskonna ja olemasolu korral doktoriõppe kohta ning teadus- ja arendusasutuse külastamise tulemustest.
7. Valdonna eest vastutav minister kinnitab hindamiskomisjoni põhjendatud ettepaneku alusel korralise evalveerimise otsuse evalveerida teadus- ja arendusasutuse teadus- ja arendustegevus vastavas valdkonnas positiivselt või negatiivselt.
8. Korralise evalveerimise positiivne otsus kehtib seitse aastat, kuid mitte kauem kui järgmise korralise evalveerimise vooru otsuste kinnitamiseni. Kui uut korralist evalveerimist on taotletud vähemalt aasta enne korralise evalveerimise positiivse otsuse kehtivusaja lõppemist, kuid taotlejast mitteolenevatel põhjustel ei ole evalveerimist läbi viidud, pikeneb korralise evalveerimise positiivse otsuse kehtivusaeg kuni uue korralise evalveerimise otsuse kehtima hakkamiseni.
9. Teadusasutusel on õigus taotleda TAKS-s sätestatud alusel oma teadustegevuse finantseerimist riigieelarvest juhul, kui tema teadus- ja arendustegevus on vähemalt ühes valdkonnas korraliselt positiivselt evalveeritud. (TAKS § 3 lg 2).
10. Rahandusministeeriumi ülesanne oma valitsemisalas on:
 - 10.1. tarviliku teadus- ja arendustegevuse ning selle finantseerimise korraldamine, arvestades evalveerimiste tulemusi ning nendega kaasnevaid hinnanguid ja soovitusi teadus- ja arendusvaldkonnas;
 - 10.2. riiklike teadus- ja arendusprogrammide väljatöötamine ning nende täitmise korraldamine ning omavalitsemisala teadus- ja arendusprogrammide väljatöötamine ning nende täitmise korraldamine;
 - 10.3. oma valitsemisalasse kuuluvate riigi teadus- ja arendusasutuste [põhimääruste kinnitamine](#);
 - 10.4. oma valitsemisalasse kuuluva teadus- ja arendustegevuse finantseerimiseks vajalike vahendite põhjendamine ja määramine valitsemisala eelarve projekti koostamisel ning nende teadus- ja arendusasutuste eelarvete kinnitamine riigieelarves valitsemisala teadus- ja arendustegevuseks eraldatud summade ulatuses.

KOKKUVÕTE

1. Statistikaametis on olnud statistika valdkondlikud nõuandvad teadusnõukogud statistika arendamise eesmärgil, käesolev kavatsus on ulatuslikum kui pelgalt kitsa statistika valdkonna arendus (demograafia, sotsiaal- või majandusteadus).
2. Käesolevat kavatsust moodustada või luua teadusasutust võib lahendada vähemalt kahel erineval alternatiivsel moel, s.o kas Statistikaametile täiendavate ülesannete panemisega või iseseisva juriidilise isiku loomisega.
3. Rahandusministeeriumile langeb oluline täiendav ülesannete hulk TAKS-st valitsemisala arendus- ja teadustegevuse korraldamisel.